

bieden voor het feit dat ze afwijken van de door het beleid gepropageerde standaardtaalnorm. Wie daaruit afleidt dat ze enkel op een passieve manier verantwoording afleggen voor hun taalgebruik, doet afbreuk aan de persoonlijke macht (*agency*) van leerkrachten om het gestipuleerde beleid actief bij te sturen binnen de specifieke klascontext: “[L]anguage policy only provides a framework for teachers to figure the world, teachers can proactively use their own perspectives and identities to deal with the expectations and routines of this figured world” (Delarue & De Caluwe 2015: 19). Leerkrachten zijn in die optiek geen slachtoffers van het beleid, maar medespelers, die in de dagelijkse klaspraktijk het beleid naar hun hand kunnen zetten als ze dat nodig achten. Vanuit dat perspectief willen we het in deze bijdrage graag over ‘strategieën’ hebben, en niet over ‘verklaringen’ of ‘legitimaties’.

Ronde 5

Frank Willaert
Universiteit Antwerpen
Contact: frank.willaert@uantwerpen.be

***Het Gruuthuseliedboek* in de les Nederlands. Haat, liefde en dood in het laatmiddeleeuwse Brugge**

1. Inleiding

Sinds de geruchtmakende aankoop van *Het Gruuthusehandschrift* door de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag in februari 2007 is de kennis over dit monument uit onze literatuurgeschiedenis enorm toegenomen. We weten meer over het ontstaansproces van het handschrift, over zijn inbedding in de Brugse samenleving van omstreeks 1400, over de dichters en over de muziek. Al dat recente onderzoek heeft een plaats gekregen in de indrukwekkende editie van *Het Gruuthusehandschrift* die deze zomer is verschenen (*Het Gruuthuse-handschrift* 2015).

In deze presentatie willen we, aan de hand van vier liederen (‘het Kerelslied’, ‘het Egidiuslied’, ‘een meilied’ en ‘een verhalend lied’), illustreren wat het handschrift ons kan leren over haat, dood en liefde in het Brugge van toen. In hoeverre lijken die middeleeuwse Bruggelingen op ons?

2. Haat: ‘het Kerelslied’

‘Het Kerelslied’ is een satirisch lied waarin de kerels, boerenpummels, te kijk worden gezet: ze zijn slecht gekleed, ze eten de verkeerde dingen en houden geen maat, hun vrouwen zijn smerig, ze lopen met een knots, ze kunnen niet tegen wijn, ze hebben seks als beesten, ze dansen als wildemannen... Deze schildering van de boeren is traditioneel, zowel in de literatuur (men denke bv. aan de dorpingen die de beer achtervolgen in de *Reynaert*) als in de beeldende kunst (tapijtkunst, miniatuurkunst, later schilderkunst, bv. Bruegel). Het gaat hier niet om een realistisch portret, maar wel om een projectie door de toenmalige elites van al wat men zelf denkt niet te zijn. Het negatieve beeld van de kerels zegt uiteindelijk vooral veel over het zelfbeeld van degenen die het lied zongen.

Er is echter meer. Recent onderzoek (Brinkman 2002; 2004) heeft aannemelijk gemaakt dat het lied tot stand is gekomen tijdens de Gentse oorlog (1379-1385) – een conflict tussen partijgangers van graaf Lodewijk van Male en de stad Gent – die uitgroeide tot een burgeroorlog die het hele graafschap Vlaanderen in brand zette. Na de Slag bij het Beverhoutsveld (3 mei 1382), waar de Gentenaars tegen alle verwachtingen in triomfeerden, waren vele leden van de Brugse elites, partijgangers van de graaf, het slachtoffer geworden van moord en plundering. Wie had kunnen vluchten, zon op wraak. Velen kwamen dan ook mee met het Franse leger dat in de herfst van hetzelfde jaar Vlaanderen binnentrok en de Gentenaren en hun medestanders, onder wie veel plattelanders, op 27 november in de Slag bij Westrozebeke versloeg. Verschillende passages in het lied, en zeker de bloeddorstige laatste strofe, wijzen erop dat we hier met meer te maken hebben dan met een traditionele satire op de lagere klassen: ‘het Kerelslied’ is een wraakzuchtig oorlogslied, waarin de vijand tot barbaars rapaille wordt herleid dat enkel de strop verdient.

Afbeelding 1 – Jean Froissart, *Chroniques*: de Gentenaren dringen de stad Brugge binnen (handschrift Besançon, Bibliothèque municipale 865, fol. 103r).

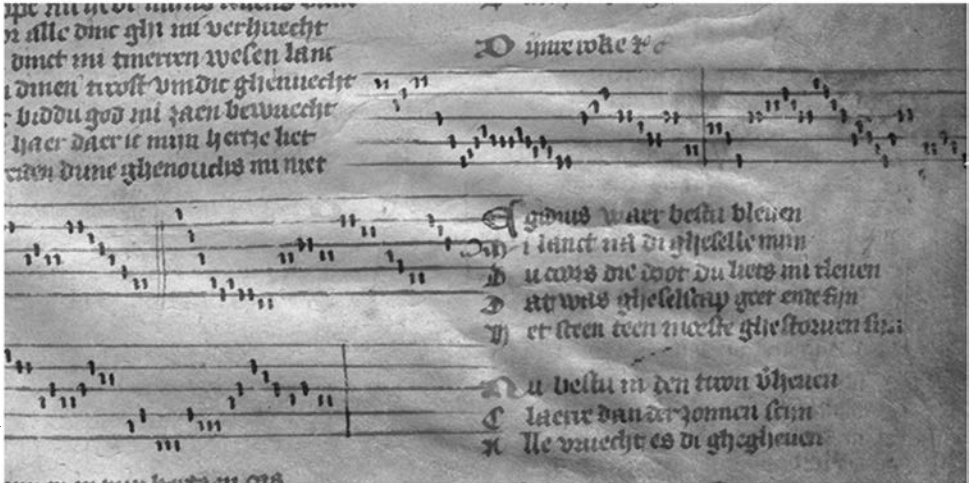
3. Dood: ‘het Egidiuslied’

‘Het Egidiuslied’ is ongetwijfeld het beroemdste lied van *Het Gruuthusehandschrift* en wellicht van de hele Middelnederlandse literatuur *tout court*. Toch wordt het vaak verkeerd begrepen. Het lied heeft sommigen gefascineerd, omdat ze tussen de zanger en de overleden Egidius een homoseksuele relatie meenden te mogen vermoeden of omdat ze op grond van het vers *Du coors die doot* concludeerden dat Egidius zelfmoord had gepleegd (zie bv. het filmpje op www.youtube.be/watch?v=11rf2UAyvJk uit 2004). In een *close reading* van de tekst proberen we de oorspronkelijke betekenis op het spoor te komen en tevens te zien waarom het lied inderdaad zo bijzonder is.

Het lied is een rondeel, een lyrisch genre met een vaste vorm. We gaan na hoe die vorm hier is gerealiseerd en waarom de dichter hier, zoals elders in het handschrift, blijk geeft van een buitengewone virtuositeit. Daarbij zullen we vaststellen dat het lied in nagenoeg alle bloemlezingen foutief is afgedrukt.

Het Gruuthusehandschrift is de oudste Nederlandstalige bron met liederen waarin ook de muziek is genoteerd. We laten dan ook niet na om even te kijken naar het hand-

schrift. Het blijkt dat de interpretatie van de notatie ver van eenvoudig is. Geen wonder dus dat er van het lied zeer uiteenlopende vertolkingen te vinden zijn, die tot vergelijkende uitnodigen.

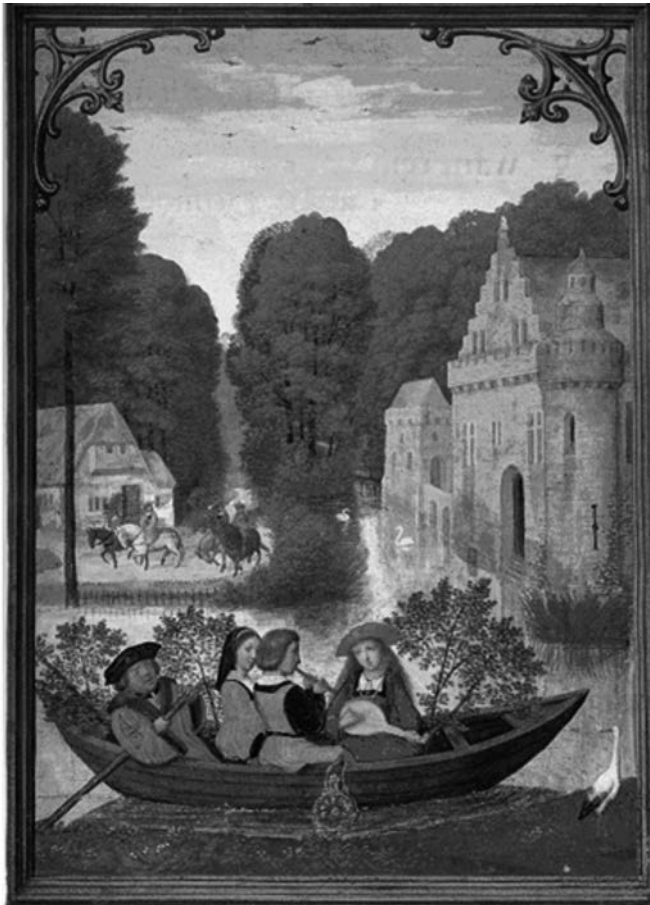

4. Liefde: ‘Een .M. die nye van mi ne sciet’ en ‘Het was een rudder wael ghe-daen’

Hoe beroemd ‘het Kerelslied’ en ‘het Egidiuslied’ ook mogen zijn, toch is de liefde het allesoverheersende thema van *Het Gruuthuseliedboek*. De minneliedereren van *Het Gruuthusehandschrift* horen thuis in een lange traditie die omstreeks 1100 in het zuiden van Frankrijk begon (de troubadours) en van daaruit heel West-Europa veroverde. Toch wijkt het liefdesideaal dat in *Het Gruuthusehandschrift* (en in andere laatmiddeleeuwse liederencollecties) wordt beleden enigszins af van de troubadourslyriek. Waar de minnaar zich in de traditionele hoofse lyriek steeds aan de beminde vrouwe, die door de troubadours niet toevallig *domna* (‘heerseres’) werd genoemd, onderwierp, lijkt de relatie tussen de geliefden in *Het Gruuthuseliedboek* veel gelijkwaardiger te zijn. Tevens ligt het accent sterker op (wederzijdse!) trouw. Veel wijst erop dat deze liederen mee tot doel hadden jonge mensen als het ware tot wederzijdse, trouwe liefde ‘op te voeden’. Een huwelijk lijkt in deze lyriek niet veraf. Het gebruik van eigennamen, initialen e.d. in sommige liederen wijst erop dat een aantal wellicht heeft gediend om de toenadering tussen de seksen te vergemakkelijken of om de liefdesrelatie te bevestigen. Sommige liederen lijken ook als nieuwjaars- of meigeschenk voor de geliefde te hebben gefunctioneerd (Willaert 2013).

We zullen het een en ander illustreren aan de hand van twee liederen. ‘Een .M. die nye van mi ne sciet’ (‘Een M die nooit van me scheidde’) is een geraffineerd lied dat op de eerste dag van mei als een liefdesaanzoek werd aangeboden aan een meisje van wie de

naam met de letter ‘M’ begon. Ringen en andere kostbare geschenken met letters waren trouwens in het Brugge van omstreeks 1400 als liefdescadeaus zeer courant.

Afbeelding 3 – Musicerend gezelschap in een boot gevuld met meitakken, begin 16de eeuw. Miniatuur van de in Brugge werkzame Simon Bening (New York, The Pierpont Morgan Library, 349, fol. 6v).

Het tweede lied, ‘Het was een rudder wael ghedaen’ (‘Er was eens een knappe ridder’) is een verhalend lied dat thuishoort in de Franse traditie van de *pastourelle*, het herderinnelied. In dat genre probeert een ridder een eenzaam herderinnetje, al dan niet met succes, te verleiden. In het Gruuthuselied ontmoet de ridder een jonkvrouw die hij gouden bergen belooft als ze bereid is tot een spelletje in het gras. Zij echter wil met niets anders genoegen nemen dan met een huwelijk. En dat blijkt de weg naar hun beider geluk.

Referenties

- Brinkman, H. (2002). “Het Kerelslied: van historielied tot lyriek van het beschavings-offensief”. In: *Queeste: Tijdschrift over middeleeuwse letterkunde in de Nederlanden*, 9, p. 98-116.
- Brinkman, H. (2004). “Een lied van hoorn en weerwraak. “Ruters” contra “kerels” in het Gruuthuse-handschrift”. In: *Queeste: Tijdschrift over middeleeuwse letterkunde in de Nederlanden*, 11, p. 1-43.
- Het Gruuthuse-handschrift* (2015). *Het Gruuthuse-handschrift. Hs. Den Haag, Koninklijke Bibliotheek, 79 K 10*. Ingeleid en uitgegeven door Herman Brinkman. Met een uitgave van de melodieën door Ike de Loos (†), 2 delen. Hilversum: Verloren.
- Willaert, F. (2013). “Liefde in het Gruuthusehandschrift”. In: J. Koldewey, I. Geysen & E. Tahon. *Liefde & Devotie. Het Gruuthusehandschrift: kunst en cultuur omstreeks 1400*. Antwerpen: Ludion, p. 153-165.

Internetbronnen:

- Het Gruuthusehandschrift*. Online raadpleegbaar op: <https://www.kb.nl/themas/middeleeuwen/het-gruuthusehandschrift>.
- Egidius*. Online raadpleegbaar op: <https://www.youtube.com/watch?gl=BE&v=11rf2UAyvJk>.

Vertolkingen van het Egidiuslied op het internet:

- Camerata Trajectina (1992). Online raadpleegbaar op: <http://www.vogala.org/tekst/egidius-waar-ben-je>.
- Ensemble Aventure (2011). Online raadpleegbaar op: <https://www.youtube.com/watch?v=KTcEvkhCOCU>.
- Fala Música (2010). Online raadpleegbaar op: <https://www.youtube.com/watch?v=HLfU4wtvEBs>.
- Paul Rans ensemble (1992). Online raadpleegbaar op: <https://www.youtube.com/watch?v=yUC3BelGmiU>.
- Studio Laren (1977). Online raadpleegbaar op: <http://www.kb.nl/bladerboek/gruuthuse/browse/mp3/studiolaren-12.mp3>.
- Ultreya & Pandora (2013). Online raadpleegbaar op: <http://www.duo-ultreya.be/nederlands/muziek/egidius.mp3>.